

Глух А. М.,
студент кафедри цивільно-правових дисциплін та фінансового права
Навчально-наукового інституту права
Сумського державного університету

ОСОБЛИВОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ АКЦІОНЕРНИХ ТОВАРИСТВ ТА ЇХ ДІЯЛЬНІСТЬ У ПРИЗМІ НОВОГО ЗАКОНОДАВСТВА

SPECIFICS OF FUNCTIONING OF JOINT STOCK COMPANIES AND ITS ACTIVITY IN THE PRIZE OF NEW LEGISLATION

У статті розглянуто особливості правового регулювання діяльності акціонерних товариств в Україні, висвітлюється положення щодо діяльності акціонерних товариств після прийняття Закону України «Про акціонерні товариства». Виділяються переваги й негативні риси акціонерних товариств, аналізується вітчизняна правова база та пропонуються напрями її реформування.

Ключові слова: акціонерні товариства, приватні, публічні, акції, господарські товариства.

В статье рассмотрены особенности правового регулирования деятельности акционерных обществ в Украине, освещается положение о деятельности акционерных обществ после принятия Закона Украины «Об акционерных обществах». Выделяются преимущества и отрицательные черты акционерных обществ, анализируется отечественная правовая база и предлагаются направления ее реформирования.

Ключевые слова: акционерные общества, частные, публичные, акции, хозяйственные общества.

This article deals with the legal adjusting of activity of joint-stock companies, is explored position in relation to activity of joint-stock companies after acceptance of Law of Ukraine “About the joint-stock companies”. Highlighted the benefits and drawbacks of joint stock companies, analyzed the domestic legal framework and the proposed direction of its reforms.

Key words: Joint-stock companies, private, public, stocks, business associations.

Постановка проблеми. Звертаючись до розгляду причин появи акціонерних товариств (далі – АТ), можна зазначити, що така форма підприємницької діяльності виникла не випадково, а внаслідок дії певних історичних тенденцій. Насамперед, це загострення конкуренції та науково-технічний прогрес, які зумовили виникнення нових способів виробництва та, відповідно, нових форм акумуляції капіталу. Більшою мірою досягнення акціонерною формою власності домінуючих позицій в економіці зумовлене впливом таких чинників: зростанням обсягу акціонерного капіталу як на рівні окремих підприємств, так і на рівні країн світу, розширенням галузевої структури АТ та наявністю протиріч між акціонерами й менеджментом, які пов’язані з інформаційною асиметрією.

Уся історія розвитку АТ свідчить про те, що формування й методи їх створення змінювалися залежно від потреб розвитку продуктивних сил і раціонального використання факторів виробництва. Основними проблемами в подальшому розвитку АТ в Україні є приватизація, жорстка політика держави щодо регулювання їх діяльності, доступність придбання акцій для будь-якої особи. Усе це зумовило спад розвитку акціонерних товариств в Україні [1].

Загалом основною причиною виникнення АТ вважається наявність протиріч між зростаючим обсягом виробництва та обмеженими розмірами індивідуального капіталу [2, с. 12], що змушувало підприємців укладати угоди про заснування АТ та здійснювати мобілізацію капіталів завдяки випуску (емісії) акцій.

Аналіз останніх публікацій та досліджень. Теоретичні й практичні основи діяльності акціонерних товариств досліджувались у працях таких вітчизняних учених: О. Клементьєва, Д. Дяковського, О. Зоріної, М. Білик, В. Суторміна, А. Бондарчука, А. Єфименко, В. Самойленко та інших.

Метою статті є дослідження питання впровадження в діяльність акціонерних товариств Закону України «Про акціонерні товариства», вивчення стану й перспектив удосконалення законодавчої бази стосовно діяльності акціонерних товариств, а також виділення переваг і недоліків АТ.

Виклад основного матеріалу. Верховна Рада України 17 вересня 2008 р. прийняла Закон України «Про акціонерні товариства» [3], який опубліковано 29 жовтня 2008 р. Закон набрав чинності 29 квітня 2009 р. Він детально визначає порядок створення, діяльності, ліквідації, перетворення, злиття, приєднання, поділу акціонерних товариств; їх правовий статус, права й обов’язки акціонерів, засновників, самого товариства; механізм реалізації цих прав та обов’язків. Прийняття закону стало важливим кроком на шляху адаптації вітчизняного законодавства до законодавства Європейського Союзу.

Питання про необхідність прийняття спеціалізованого нормативного акта, який забезпечив би належне правове регулювання суспільних відносин, пов’язаних зі створенням, діяльністю й припиненням акціонерних товариств в Україні, постало вже досить давно. Так, Закон України «Про господарські товариства» [4] був прийнятий ще в 1991 р. та вже давно не відповідає ні сучасним вимогам ринкового

регулювання господарських відносин, ні світовим стандартам корпоративного управління. Недосконалість окремих норм цього закону спричинила, як відомо, чимало порушень прав акціонерів та призвела до захоплення контролю над підприємствами посередництвом нецвілізованих і непрозорих схем.

У Законі України «Про акціонерні товариства» в п. п. 1, 2 ст. 3 акціонерне товариство визначається як господарське товариство, статутний капітал якого поділено на визначену кількість акцій однакової номінальної вартості, корпоративні права за якими посвідчуються акціями. Із цього постає, що акціонери не відповідають за зобов'язаннями товариства та несуть ризик збитків, пов'язаних із його діяльністю, тільки в межах належних їм акцій. З визначення АТ постають його особливості, що зумовлюють специфіку його юридичного статусу, а саме:

- є господарською організацією корпоративного типу, різновидом господарського товариства;
- належить до товариств – об'єднань капіталів, у яких майнові елементи домінують над особистими (для участі в АТ досить зробити майновий внесок – оплатити акцію, а персональна участь в управлінні справами товариства зазвичай є необов'язковою);
- статутний капітал має акціонерну природу, формується шляхом емісії та продажу акцій фізичним та/або юридичним особам;
- має публічний статус емітента цінних паперів (акцій, облігацій), є юридичною особою, яка від свого імені випускає акції та зобов'язується своєчасно виконувати обов'язки, що постають з умов їх випуску;
- фізичні та юридичні особи, які придбали акції, набувають статус акціонерів, права й обов'язки яких визначаються законом;
- існує обмеження щодо відповідальності акціонерів, вони відповідають за зобов'язаннями товариства тільки в межах належних їм акцій;
- залежно від способу емісії акцій виділяють публічні та приватні АТ.

Ключовим моментом, що відображає особливості правового статусу товариства та його учасників, є визначення терміна «акціонерний». Акціонерним визнається товариство, яке має статутний фонд, поділений на визначену кількість акцій рівної номінальної вартості, і несе відповідальність за зобов'язаннями тільки майном товариства [5].

Акціонерні товариства є юридичними особами, які можуть займатися будь-якою підприємницькою діяльністю, що не суперечить законодавству України. Вони мають повну господарську самостійність у питаннях вибору форми управління, реалізації продукції, встановлення цін та оплати праці, використання чистого прибутку, несуть відповідальність за своїми зобов'язаннями всіма активами.

Згідно із ч. 4 ст. 3 Закону України «Про акціонерні товариства» повне найменування акціонерного товариства українською мовою має містити назву його типу (публічне чи приватне) та організаційно-правової форми (акціонерне товариство), при цьому публічне акціонерне товариство може здійснювати

публічне й приватне розміщення акцій, а приватне товариство – тільки приватне розміщення акцій [3].

У всьому світі АТ стали досить поширеною формою організації підприємницької діяльності завдяки таким їхнім перевагам:

- легкість формування значного за розмірами капіталу;
 - обмеженість ризику акціонера розміром сплачених за акції коштів, що сприяло залученню значної кількості акціонерів та концентрації великих капіталів;
 - стабільність майнової бази АТ, оскільки на неї, як правило, не впливає вихід акціонера з товариства (це відбувається шляхом відчуження акцій іншим особам, що не призводить до зменшення майнової бази товариства);
 - необов'язковість персональної участі акціонерів у діяльності АТ, що полегшує участь у ньому та, відповідно, дає змогу залучати нових акціонерів і їхні кошти;
 - можливість залучення до участі в публічних акціонерних товариствах широких верств населення та, відповідно, розподіл прибутку акціонерного товариства між ними;
 - можливість застосування в різних сферах і видах економічної діяльності (банківській, страховій, інвестиційній діяльності, промисловості тощо) та в усіх секторах економіки (державному, комунальному, приватному), а також створення змішаних акціонерних товариств;
 - використання АТ у процесі роздержавлення й приватизації;
 - можливість здійснення контролю над АТ завдяки володінню контрольним пакетом акцій (для стратегічного інвестора), не купуючи всі акції [6, с. 57].
- Однак АТ притаманно також чимало негативних рис, що зумовлює необхідність державного регулювання з метою зменшення небезпечних для суспільства їх проявів. До негативних рис АТ належать такі:
- складність і тривалість їх створення (особливо публічних);
 - значні вимоги до мінімального розміру статутного капіталу та складність реєстрації його зміни;
 - ігнорування інтересів меншості;
 - відокремлення акціонерів від управління АТ з причини можливості формування виконавчого органу з найманих працівників та необов'язковість персональної участі в них акціонерів;
 - складність управління АТ та контролю за його виконавчим органом із боку акціонерів, що зумовлюється наявністю такої системи органів: загальних зборів акціонерів, правління, спостережної ради, ревізійної комісії;
 - можливість зловживань із боку засновників у зв'язку з легкістю акумулювання коштів;
 - тяжіння до монополізму;
 - можливість здійснення контролю над АТ завдяки володінню контрольним пакетом акцій, якщо такий контроль здійснюється на шкоду АТ та його акціонерам;

– значний (часто надлишковий) ступінь державного регулювання діяльності товариства [7].

Незважаючи на вказані недоліки, АТ продовжують займати у світі панівне становище, що є наслідком впливу на бізнес як зовнішніх чинників (історичних передумов розвитку світового господарства), так і внутрішніх факторів (економічної та правової природи самого акціонерного товариства). Тенденції формування й функціонування АТ майже повністю відображають закономірності розвитку світового виробництва. У цьому полягає їх універсальність: АТ як форма організації бізнесу отримала розвиток завдяки об'єктивним умовам розвитку світового господарства, а завдяки своїм якостям змінюється відповідно до змін середовища свого існування.

З прийняттям Закону України «Про акціонерні товариства» внесено низку позитивних нововведень:

– змінилися вимоги щодо формування резервного капіталу;

– публічне акціонерне товариство зобов'язане пройти процедуру лістингу та залишатись у біржовому реєстрі принаймні на одній фондовій біржі. Така вимога дасть змогу покращити ситуацію на ринку акцій, сприятиме підвищенню його ліквідності, а також прозорості й відкритості банківської діяльності як для акціонерів, так і для вкладників;

– у новому законі врегульовано питання про повноваження наглядової ради та визначено її ключову роль у системі органів товариства, встановлено вимогу про обрання наглядової ради кумулятивним голосуванням, що дало змогу міноритарним акціонерам отримати там представництво;

– запроваджені механізми контролю над виконавчим органом, виписана процедура скликання та проведення зборів;

– цей закон захищає акціонерів від розмивання їхньої частки в статутному фонді, оскільки чітко визначає порядок реалізації ними переважного права на придбання акцій додаткової емісії (пропорційно частці в капіталі товариства);

– розширено коло питань, які віднесені до виключної компетенції загальних зборів. Це дасть акціонерам змогу більше впливати на прийняття важливих рішень щодо діяльності підприємства, зокрема, щодо майна підприємства;

– перехід до бездокументарного (електронного) обігу акцій. Мета цієї норми – обмежити можливості маніпулювання реєстром акціонерів [8, с. 4];

– введення заборони на створення АТ однією юридичною особою, якщо таку юридичну особу створив один учасник. Також АТ не може мати у своєму складі декількох юридичних осіб, які одноосібно заснував той же учасник;

– в акціонерів, які хочуть сумлінно брати участь в управлінні товариством, з'являються додаткові права. Наприклад, ті, хто володіє більш як 5% акцій (раніше – 10%), мають право на обов'язкове включення своїх пропозицій до порядку денного загальних зборів.

Однак залишаються проблемні позиції, не вирішені цим нормативно-правовим актом. Загальні

збори товариства мають кворум за умови реєстрації акціонерів, які разом володіють не менш як 60% голосуючих акцій. Тому зберігається можливість зриву зборів, коли власники 40% + 1 акція не з'являться на засідання. Для окремих товариств, у яких велика кількість акціонерів похилого віку, буде важко перейти на бездокументарну форму акцій. Недостатньо врегульовані права й інтереси міноритарних акціонерів, що охороняються законом. Способи усунення цих недоліків не знайшли свого відображення в нормах вказаного нормативно-правового акта [9, с. 150].

Особливу увагу варто звернути на головні недоліки та способи їх усунення, зокрема такі:

а) доцільно закріпити в законі норму, за якою зобов'язати всіх осіб – власників значних пакетів акцій до обов'язкової участі в проведенні загальних зборів акціонерів;

б) закріпити в законі норму, згідно з якою наглядова рада за умови прибуткової діяльності товариства зобов'язана вносити до порядку денного загальних зборів питання про виплату дивідендів (наприклад, 50% чистого прибутку, отриманого АТ, на підставі рішення загальних зборів обов'язково має направлятися на виплату дивідендів, а решта 50% – або на розвиток АТ, або також на виплату дивідендів залежно від волевиявлення цього ж органу управління товариства);

в) правом вимоги стосовно акціонера наділене АТ, а не його кредитори, тому цю норму необхідно викласти в такій редакції: «Акціонери, які не повністю оплатили акції, у випадках, визначених статутом товариства, відповідають перед товариством у межах неоплаченої частини вартості належних їм акцій»;

г) необхідно узгодити досить велику кількість норм нового закону з нормами Господарського кодексу України та Цивільного кодексу України. Адже названі законодавчі акти містять норми, що або суперечать, або дублюють одна одну.

Висновки. Підсумовуючи викладене, зазначимо, що в сучасних умовах акціонерна форма підприємництва є могутнім засобом побудови господарської системи, що базується на недержавних формах суспільної відповідальності. Аналіз розвитку акціонерних товариств як економіко-правової конструкції дає змогу стверджувати, що корпоративна приватна власність є сьогодні переважаючою як найбільш ефективна з погляду залучення додаткових капіталовкладень, можливостей використання новітніх управлінських методів, підвищення продуктивності праці та вдосконалення трудових відносин.

Проаналізувавши зміст Закону України «Про акціонерні товариства», ми визначили низку нововведень, які матимуть значний позитивний ефект для стабільності, прозорості й ефективності роботи акціонерних товариств. Тому навіть незважаючи на деякі недоліки, появу Закону України «Про акціонерні товариства» варто оцінити позитивно. Його прийняття було прогресивним кроком, зумовленим нагальною економічною необхідністю, оскільки

успішне функціонування та розвиток ринкової економіки в нашій державі, зокрема, такого важливого її елемента, як акціонерні товариства, вимагає ретельного врегулювання великого комплексу питань,

пов'язаних із їх створенням і діяльністю. Натомість раніше законодавство України не містило адекватних законодавчих актів, які б регулювали наведені питання належним чином.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Економічна статистика по діяльності підприємств. Офіційний сайт Державної служби статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/>.
2. Супрун Н. З історії акціонерного підприємництва в Україні (друга половина XIX – початок XX ст.). Економіка: проблеми теорії та практики: збірник наукових праць. Дніпропетровськ, 2003. Вип. 176. С. 11–16.
3. Про акціонерні товариства: Закон України від 17 вересня 2008 р. № 514-VI / Верховна Рада України. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/514-17>.
4. Про господарські товариства: Закон України від 19 вересня 1991 р. № 1576-XII / Верховна Рада України. URL: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/1576-12>.
5. Цивільний кодекс України: Закон України від 16 січня 2003 р. № 435-IV / Верховна Рада України. URL: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/435-15>.
6. Ігнатєва І. Корпоративне управління: підручник. К.: ЦУЛ, 2013. 600 с.
7. Вакарчук О. Особливості акціонерних товариств в Україні. URL: <http://intkonf.org/vakarchuk-oi-chichun-va-osoblivosti-aktsionernih-tovaristv-vukrayini/>.
8. Румянцева С. Переваги Закону «Про акціонерні товариства». Цінні папери України. 2008. № 39(531). С. 12–18.
9. Вінник О. Акціонерне право: навч. посібник. К.: Атіка, 2010. 544 с.